

A KULTUSZMINISZTER LUKÁCS GYÖRGY

Felkai László

Lukács György (Nagyvárad, 1865. november 10. – Budapest, 1950. szeptember 28.) kultúrpolitikus, nemzetgazdasági és politikai művek és tanulmányok szerzője, a Fejérváry kormányban 1905. június 18-tól 1906. március 6-ig kultuszminister, az erdélyi Besztercére a XVII. században beköltözött és *Mária Teréziától* nemességet kapott, eredetileg örmény család sarja. A család nevét 1848-ban változtatta *Lukáts*-ról *Lukácsra*, eltérve ezzel a nemesi megkülönböztetést jelző „ts” használatától. Önéletrajza szerint neveltetése is hozzájárult liberális szelleméhez és vallási türelmességéhez. Családja 1876-ban költözött Nagyváradról Budapestre, ahol fiuk a II. kerületi királyi katolikus gimnáziumban érettségizett. Jogtudományi tanulmányainak befejeztével először a Belügyminisztériumban, majd Gyulán, ezután Hódmezővásárhelyen főispánként működött, ahol főleg az egészségüggyel és az oktatásüggyel foglalkozott.

Rövid, mintegy háromnegyedéves minisztersége után, 1910-től országgyűlési (a világháborút követően 1931-ig nemzetgyűlési) képviselő, egyidejűleg a revizionista mozgalom egyik vezető alakja. Magyarországot több nemzetközi tárgyaláson képviseli, élete utolsó szakaszában az Országos Képzőművészeti Társulat elnöke. Publikációinak témája volt egyebek között a francia közigazgatás szervezete, Magyarország népegészségügye, a rokkantügy, az anyakönyvvezetés, az USA alkotmánya, a mezőgazdasági munkásvédelem, a magyar művelődéstörténet. Életéről, a politikai viszonyokról, a közélet máig érdeklődéssel olvasható eseményeiről bőszégesen beszámol kétkötetes önéletrajzában (*Lukács*, 1936. I. kötet 154–163. o.).

Miniszteri programját nem örökíti meg az akkoriban szokásos, az országgyűlésen elmondott programbeszéd, mivel az előző miniszterelnöknek, *Tisza Istvánnak* a választásokon elszenvedett vereségét követően az uralkodó báró *Fejérváry Géza* elnökletével hivatalnok kormányt nevezett ki. Ennek tagjaként *Lukács György* terveiről, a tanügyet érintő elgondolásairól több helyen kifejtett nézeteiből szerezhetünk tudomást (*Lukács*, 1936. 138–140. o.)¹.

Lukács programja alapján véve elődjének, *Berzeviczy Albertnek* véghezvitt, vagy csak tervezett reformjaihoz csatlakozik, de több helyen utal a főként gazdasági, a tanügyben hasznosítható, gyakorlati szempontokat szem előtt tartó, alkalmilag egészségügyi

¹ V.ö. *Lukács Györgynek* a székesfőváros II. választókerületében 1905. november 12-én elmondott beszédével Bp., 1905. – Vö. még *Egy politikus megjegyzései* című, a programbeszédnek a művészetekkel kapcsolatban elhangzott részleteket bíráló cikkel. Pesti Hírlap, 1905. november 15-i XXVII. évf. 316 (9685) sz.

vonatkozású gondolataira. Ezeknek végrehajtására – főleg miniszterségének rövid időtartama miatt – azonban már alig volt alkalma.

Sorra véve a tanügy egyes területeit, szokásos módon először a *népoktatásról* fejtette ki elképzeléseit. Felelevenítve elődjének idevágó gondolatait, azok közül főleg a nemzeti irányú és a szociális érdekekkel összhangban álló szempontok érvényesítését szorgalmazta. A már az évek során szóba kerülő – és majd 1908-ban megvalósuló – ingyenes népoktatás híveként ez utóbb említett szempont alapján azzal érvelt, hogy a tandíjfizetés kötelezettsége ellentétes a tankötelezettségnek már *Eötvös* törvénye óta megvalósult elvével. A szociális elgondolásoktól ihletett miniszter a modern államban végbemenő gazdasági átalakulásra és nem utolsósorban a nehéz megélhetési viszonyokra való tekintettel olyan megoldás mellett szállt síkra, hogy ki kellene használni az oktatás által nyújtott lehetőségeket, amelyek főleg a gyakorlati élet kívánalmainak kielégítésével szolgálhatnak a nép anyagi helyzetének javítását. Jól tudva, hogy a nép jelentős hányadának képzése a népoktatási intézetekben folytatott tanulmányokkal véget ér, éppen emiatt az ismétlődő iskola tanulmányi rendjének reformját, olyan irányú átszervezését támogatta, hogy az alkalmazkodjék a nép megélhetési viszonyaihoz, és a vidék éghajlatát és talajviszonyait figyelembe véve a tananyag gyakorlati irányú átalakításával tegyen alkalmassá a mezőgazdaság megfelelő ágának művelésére.

Az akkor – és még sokáig – érdemtelenül a népoktatási intézmények körébe sorolt *tanítóképző intézetek* helyzetéről szólva szégyenteljesnek tartja, hogy az 1903-ban végzett 2418 tanító közül kétezer maradt állás nélkül. Állami képesítést nyert abban az évben 827, felekezeti intézetben 1581 (ezek közül a római katolikusok egyházi intézeteiben 784) tanítónő. Utal *Lukács* itt arra, hogy a 48 tanítóképző intézet közül 30, a 27 tanítónőképző intézet közül 20 volt felekezeti jellegű, és az állás nélkül maradtak többsége is innen került ki. Az államhoz egyébként 600 tanítónő fordult, kérelmezve alkalmazását. A tanítóképzéssel foglalkozó intézetek színvonalának emelése végett is fontosnak tartja az állami tanfelügyelet súlyának emelését.

A miniszternek a *polgári iskolára* vonatkozó elgondolásai is alapjában megegyeztek *Berzeviczy* reformterveivel, hiszen ő is ettől az iskolatípustól várta olyan gyakorlati irányú oktatás megteremtését, amelynek eredményeképpen felnevelhető lesz a közigazdasági téren produktív munkásságra alkalmas polgári réteg. Mindennek érdekében az iskolatípus munkájáról és reformjáról szóló, évtizedek óta folyó vitához azzal járult hozzá, hogy javasolta a polgári fiúiskolák mellett kézműves és gazdasági, a polgári leányiskolák keretében pedig a házimunkának, a háztartásnak a végzését elősegítő tanfolyamok nyitását.

Nagy teret szentelt a miniszter a *magyar nyelv tanítása* ügyében teendő lépéseknek. Tervbe vette ennek kapcsán az 1879. évi XVIII. törvényben megszabott feltételeknek megfelelő erélyes rendeletek kiadását, és ennek megvalósításához első lépésként átdolgozta *Berzeviczy* népoktatási törvényjavaslatát, majd véleményezésre megküldte azt az Országos Közoktatási Tanácshoz. Az országgyűlésben is vitát váltott ki a témával kapcsolatban a tanfelügyelők számára kiadott és a népoktatási törvény végrehajtását is részletező, a magyar nyelv oktatását is érintő utasítása, amely miatt görögkeleti egyházmegyei képviselői az uralkodónál panaszt tettek. Az uralkodó azonban a panasznak nem adott helyet. *Lukács* kezdeményezése azonban mégsem volt hiábavaló, hiszen néhány év

múlva elgondolásait beépítette az 1907. évi XXVII. törvényébe, a „lex Apponyiba” gróf *Apponyi Albert* kultuszminiszter (*Lukács*, 1905a. 1–7. o.).

Az 1900. évi népszámlálás adatai, amelyek kimutatták, hogy a lakosság 40 százaléka nem beszéli az államnyelvet, és a nem magyar anyanyelvűeknek 83 százaléka nem ért és nem beszél magyarul, valamint hogy a 3343 nem magyar tannyelvű népiskola közül 1340-ben nem tanították sikerrel a magyar nyelvet, erélyes intézkedésre sarkallták a minisztert. Az 1905. évi augusztus 15-én a 72000. számú, a magyar nyelv tanításáról szóló körrendelet ugyanis kimondja, hogy ahol a tanító hibájából nem eredményes a magyar nyelv tanítása, be kell szüntetni az államsegély folyósítását és fegyelmi eljárás alá kell vonni a tanítót, mert ezzel megszegte törvényes kötelezettségét. Hivatkozik a miniszter többek között arra, hogy intézkedésének megtételét az is szükségessé tette, hogy a magyar nyelv ismerete a nem magyar ajkúak megélhetési viszonyait könnyíti, megóvja őket olyan bajoktól, amelyek a magyarul nem beszélőket érhetik. Egyben leszögezi, hogy rendelete nem sérti a felekezetek azon jogát, hogy maguk állapíthassák meg a tanítás nyelvét, nem korlátoznak senkit anyanyelve használatában és az azon való tanításban sem. Egyébként is kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy a haza nem magyar ajkú polgárait anyanyelvük korlátlan használatában és művelésében akadályozni nem szabad, viszont a haza minden polgárának kötelessége és magától érthető érdeke, hogy részesévé legyen az egységes magyar nemzeti kultúrának.²

Alkalmilag foglalkozott *Lukács* a *felsőbb leányiskolákkal* is, amelyekben nagyobb teret kívánt biztosítani a nemzeti tartalmú tantárgyaknak, így a magyar irodalomnak, a történelemnek, a hazai földrajznak, továbbá a művészeti (esztétikai) és a testi nevelésnek. Mindezeknek a tantervi utasításokba foglalásával a nők műveltségének emelésén kívül fejleszteni kívánta ügyességüket is.

A *kereskedelmi és ipari szakoktatással* foglalkozva, azt fejtegeti, hogy a szakképzés súlyának emelése nem képzelhető el a társadalmi gondolkodásmód megváltoztatása nélkül. El kellene érni, hogy a középszintű oktatás fő céljának ne elsősorban a hivatali pályákra való felkészítést tekintsék, hanem a közgazdasági szemlélettel és megfelelő ipari, illetőleg kereskedelmi szakismeretekkel rendelkező fiatalok képzését, és nevelésük az ilyen jellegű tevékenység végzésére irányuljon. Elősegítené ezt a szorosabb és szakmailag jobban átgondolt kapcsolat teremtése a felsőkereskedelmi iskolák és az ipari, kereskedelmi és gazdasági intézmények között. Elhatározásai között említi, hogy a szakképzés területén nagyobb gondot kíván fordítani a Keleti Kereskedelmi Akadémiának, valamint az iparos-tanonciskolának a fejlesztésére.

A *középiskolai oktatás* tárgyában két jelentősebb lépést tett. Időben az első, az 1905. december 18-án 105 500. szám alatt az érettségi vizsgáról kiadott, negyven paragrafust felölelő rendelete. Ennek alapvető céljául a vizsgák egyszerűbbé tételét jelölte meg. Annak érdekében, hogy a vizsgabizottság valóban biztos alapon nyugvó ítéletet alkothasson a jelölt tárgyi készültségéről és értelmi fejlettségének fokáról, csökkent az írásbeli és a szóbeli tárgyak száma. Dolgozatot csak magyar irodalomból, algebrából és a gimnáziumi

² Vö. *Lukács*, 1936. I. kötet 155. o. – Itt jegyezzük meg, hogy ugyanitt nyilatkozott liberális hangnemben szociális politikájáról és az általános választójog biztosításának szükségességéről. – Vö. *Lukács*, 1905b. 656–668. o.)

umban latinból, a reáliskolában német nyelvből kellett ezután írni. A vizsga súlypontját képező szóbeli rész magyar nyelv és irodalomból, matematikából, fizikából és a gimnáziumban latin nyelv- és irodalomból állt, a reáliskolában pedig ez utóbbi helyett német nyelv- és irodalomból. Törölte a rendelet a gimnáziumi érettségi vizsgán a német nyelvet és a görögöt, illetve a görögpótló tantárgyakat, a reáliskolában a francia nyelvet. Az érettségi utasításhoz csatolt bőséges melléklet minták bemutatásával együtt a bizonyítvány és a kimutatások kiállításához nyújtott segítséget (*Lukács, 1905c*).

A középiskolák reformjával foglalkozott az 1906. január 29–31-ig tartó szaktanácskozás, amelyen a miniszter személyesen elnökölt, és az értekezlet előadójának, *Fináczy Ernőnek* a közreműködésével beterjesztette az egységes jogosítású középiskoláról készített törvényjavaslatát. A középiskoláról szóló, még *Trefort Ágoston* miniszter által elfogadott 1883. évi törvény óta eltelt évtizedekben a pedagógiai közéletben és a sajtóban gyakran szereplő téma újbóli megvitatásán részt vett a korabeli tanügy számos reprezentánsa, akik közül az első felszólaló *Fehér Ipoly* pannonhalmi főapát, az utolsó *Eötvös Loránd* kultuszminiszter volt.

Elnöki megnyitójában *Lukács György* először az idők során leggyakrabban tett két javaslatot állította egymás mellé. Ezek közül az első a középiskolák teljes egységét szorgalmazta, a – miniszter által a szakértekezleten is támogatott – második csupán a jogosítás egységét kívánta megteremteni. Az első szerint a középiskola nyolc éven át ugyanazon tananyagot közvetíti, hogy ezáltal azonos műveltségben részesülnek a nemzet vezetői osztályának tagjai. Amiként azonban a továbbiakban erre a miniszter utalt is, az évtizedek során már többször vitatott ügyben mindig is véleménykülönbségek voltak a tananyag kiválasztásában. Fokozottan fennáll ez a huszadik század elején – fejtegette tovább a miniszter – már csak azért is, mert a gazdasági és kulturális fejlődés következtében egyre nagyobb és több oldalú az általános műveltség, így a 10–18 éves korig nyújtható műveltségi anyagban nincs közmegegyezés. A szaktanácskozás elé terjesztett törvényjavaslatába ezért a miniszter azt foglalta be, hogy a két középiskola, a gimnázium és a reáliskola jogosítson egyaránt mindenfajta felsőfokú intézetben a tanulmányok folytatására. Elgondolása szerint a kétféle középiskola által nyújtott műveltség maradjon eltérő, de elősegítené a jó megoldást, ha kialakítanának egy törzsanyagot, amely egyben az érettségi anyagát is képezné, és ezt egészítené ki a szabadon választható és intézetenként váltakozó tárgyak kijelölt sora. Ezek azonban nem lennének érettségi tárgyak és nem befolyásolnák a jogosítást. Javaslatát a miniszter azzal is alátámasztotta, hogy ily módon a pályaválasztás 18 éves korra tolódna ki, és ez a tény egyben biztosítéka lenne annak, hogy nem lenne különbség az értelmiségi pályára készülők művelődése között.

Az értekezleten kibontakozott vitát követően az a határozat született, hogy mindennek megvalósításához új középiskolai törvényre lenne szükség. Ennek tárgyalását azonban a politikai és közjogi viszonyok nem teszik lehetővé.

A kérdés aktualitását, egyben a konkrét megoldás elfogadásának elodázását igazolja az a tény is, hogy a témát a miniszter hivatali éve alatt több más szerv is napirendre tűzte, de a végleges megoldás helyett csak érvei kifejtéséhez jutott el. Jelentősége szempontjából kiemelkedett a Társadalomtudományi Társaság által szervezett tanácskozás,

amelynek azonban annak ellenére, hogy a korabeli középiskola számos hibájára, problémáira rámutatott, nem sikerült változásokat elérni a középiskolai oktatásban.³

Lukács György egyéb rendelkezései között említhető a tanfelügyelet alapelveit és konkrét teendőit kodifikáló 1905-ben kelt 70 000. számú rendelet, valamint kilenc paragrafusból és azok indoklásából álló törvénytervezete a vallási, a tanulmányi és az egyetemi alapról.⁴

A tanfelügyelők számára kiadott rendelkezésben összefoglalja a gümőkör terjedésének meggátlásához szükséges tudnivalókat és teendőket. Szerepel ezek között, hogy a tantermeket évente legalább kétszer ki kell meszelni, a padlózatot pormentesítő szerekkel bevonni, fűrészpórral felhinteni, majd összesöpörni, a belépéskor a cipőket megtisztítani. Javasolja, hogy az óráközi szüneteket, a testgyakorlást és az iskolai játékokat lehetőleg a szabadban, friss levegőn töltsék a tanulók. A tanfelügyelők feladatává teszi látogatásuk alkalmából az iskolák egészségügyi állapotának ellenőrzését.

Mint jó hivatalnok buzgólkodott *Lukács* a minisztérium átszervezésében. A több lépésben történt változtatások alapján az ügyköröknek és az azokat érintő ügyosztályoknak az életét érintették. Első lépésként bővítette a miniszter az elnöki osztály feladatkörét, amelynek hatáskörébe került ezután a Magyar Tudományos Akadémiával, általában a tudományos társaságokkal, a nemzetközi földrengéskutató szövetséggel és az alkoholizmus elleni védekezéssel kapcsolatos ügyek intézése is. Az ifjabb *Szász Károly* miniszteri osztálytanácsos vezetésével működő osztály létszáma ezzel 15-re emelkedett. További intézkedései során a VI/c ügyosztály feladatkörébe sorolta a tanszermúzeumnak és a pedagógiai könyvtárnak az ügyeit. Bővültek a *Barkóczy Sándor* miniszteri tanácsos vezetése alatt álló IX. ügyosztály teendői is, egyrészt azzal, hogy összevonta a miniszter a gazdasági és erdészeti ügyeket (amelyek eddig csak részben tartoztak ide, részben pedig a X. ügyosztály hatáskörébe), másrészt a vallási és tanulmányi alap ellenőrzését végző bizottság ügyeit, (amelyek eddig a VIII. ügyosztályhoz tartoztak.) A IX. ügyosztály ezután X.-ként működött. Az eddigi XIII. ügyosztály XI.-ként az építkezésekkel foglalkozott *Thoman Gyula* osztálytanácsos vezetésével, a XII. ügyosztály pedig ezután *Csorba Ferenc* osztálytanácsos irányításával készítette elő a törvényeket, de foglalkozott szervezési munkálatokkal is (*Magyarország cím- és névtára*, 1906).

Külön fejezetét képezi *Lukács György* miniszteri tevékenységének a *küzdeme az alkoholizmus és a tüdővész ellen*. Kapcsolódva a Nürnbergben 1904-ben tartott első iskolaegészségügyi kongresszus határozatához, amely a fiatalok egészségének védelmét a civilizált népek egyik fontos feladatának jelölte meg, intézkedett *Lukács* arról, hogy a szociálhigiéniai alapismereteknek helyet kell kapniuk a népiskolák tananyagában, hiszen az ide vonatkozó tudnivalók jelentősen járulhatnak hozzá a tüdővész és az alkoholizmus elkerüléséhez, visszaszorításához.

³ *Az egységes jogosítású középiskoláról rendezett szakértekezlet jegyzőkönyve*. Budapest 1906. – Az elnöki megnyitót és a *Fináczy Ernő* által hozzáfűzött indoklást lásd uo. 19–36. o. – A Társadalomtudományi Társaság által 1905-ben szervezett vitáról lásd: *A középiskola reformja*. Vita a középiskola kérdéséről. Budapest 1906.; továbbá *Köte*, 1975. 12–28. o.

⁴ *Törvénytervezet a magyar vallási, a magyar tanulmányi és egyetemi alapról*. (Előadói javaslat) Közveteszi *Lukács György* vallás- és közoktatásügyi miniszter. Budapest, 1906.

Rendeletbe foglalta a miniszter azt is, hogy az elemi iskolai olvasmányok közé fel kell venni olyanokat is, amelyek a tanulókat megismertetik az alkoholizmus ártaival, a részegség káros következményeivel, a tuberkulózis elleni védekezés szükségességével. Sajtátítsák el tehát a gyerekek már az iskolában azokat az egészségügyi ismereteket, amelyekkel elháríthatók vagy legalábbis csökkenthetők a tuberkulózis és az alkoholizmus ártaival (*Lukács*, 1905d)⁵.

Ugyanilyen meggondolás vezette a minisztert, amikor további intézkedéseinek egyikeben az iskolaorvosi intézmény meghonosításáról intézkedett a népiskolában. A tanítók feladatává tette, hogy ügyeljenek tanulóik testi ellenálló képességének növelésére, ennek érdekében is kapcsolódjanak be az alkoholizmus elleni küzdelembe, a fiatalság között felvilágosító munka végzésébe. Bevonta ebbe az ifjúsági egyesületeket, valamint az Uránia Tudományos Egyesületet, amely utóbbival kidolgoztatta és nagy példányszámban terjesztette az alkoholizmus visszaszorítását célzó felvilágosító felolvasást és ehhez szemléltető eszközként diapoitívokat készíttetett.

Önéletrajzában is közli beszédét, amellyel tiszteletbeli elnökként megnyitotta a Budapest 1905. szeptember 11–18-ig rendezett tizedik nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszust (*Lukács*, 1936. 157–158. o.). Ugyancsak az Uránia Tudományos Egyesület vette igénybe a miniszter abból a célból is, hogy olcsón bocsáthassanak áruba képző- és iparművészeti tárgyakat.

A művészetek pártolására utal, hogy rendeletileg a Belügyminisztériumtól saját minisztériumához csatolta a színművészettel összefüggő ügyek intézését. Miniszterségének történetéhez tartozik annak említése, hogy ekkor adták át a Zeneakadémia új épületét. Közreműködött *Lukács* abban, hogy *Ráth György* nagy értékű műkincsgyűjteménye annak halála után az Iparművészeti Múzeum birtokába kerüljön, sőt telke megvásárlásához minisztériuma anyagilag is hozzájárult.

A miniszteri teendői közé tartozó művészi (és egyházi) ügyekkel kapcsolatos elgondolásait, terveit egyébként fentebb említett programbeszédének utolsó fejezetében külön ismerteti. Pártolta *Lukács* a tudományokat is. Erre utal például intézkedése a Földtani Intézetben elhelyezett földrengrési állomásnak földrengrési obszervatóriummal való fejlesztéséről.

Neveléstörténelmünk eddig elég mostohán foglalkozott *Lukács Györggyel*, aki ugyan a dualizmus korában kultuszminiszteri tiszttel betöltő tizenöt miniszter között már csak hivatala viselésének rövid időtartama miatt is a kisebb jelentőségűek közé tartozott, de néhány kérdésben képviselt sajátos és hasznos állásfoglalása, nézete már önmagában is érdemessé teszi arra, hogy beleágyazva azokat a szélesebb körű tevékenységébe, legalább ezzel a tanulmánnyal is megóvjuk a nevét a teljes feledés. Szinte egyedülálló kivételt képez a dualizmus korát oly eredményesen kutató és arról számos publikációt közzétevő *Mann Miklós* (1993. 123–128. o.).

⁵ Vö. az 1905. június 4-én kelt 56 000. számú rendelkezésével.

Irodalom

- Lukács György (1936): *Életem és kortársaim*. Pantheon Kiadó, Budapest.
- Lukács György (1905a): A népoktatásról. *Néptanítók Lapja*, **38**. 46. sz. 1–7.
- Lukács György (1905b): Magyarszegi Rendeletek Tára. Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 656–668.
- Lukács György (1905c): *Érettségi vizsgálati utasítás*. Kiadta Dr. Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905. december 18-án 105 500. szám alatt kelt rendeletével. Budapest.
- Lukács György (1905d): A legnagyobb ellenség. *Néptanítók Lapja*, **38**. 28. sz. 1–4.
- Köte Sándor (1975): *Közoktatás és pedagógia az abszolútizmus és a dualizmus korában (1849–1918)*. Tankönyvkiadó, Budapest. 12–28.
- Magyarország cím- és névtára*. (1906) Budapest.
- Mann Miklós (1993): *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában*. OPKM, Budapest. 123–128.

ABSTRACT

LÁSZLÓ FELKAI: GEORG LUKACS, THE MINISTER OF CULTURE

One of the several reasons why the work of Georg Lukacs as a minister of culture merits study is that, as a member of the Fejérváry cabinet, he introduced or planned an impressive number of innovative measures regarding Hungarian education. In several respects, his program was based on the ideas of his predecessor, Albert Berzeviczy. However, his orders in public education and, especially his reforms of the programme of study in remedial schools are regarded as special features. He targeted the improvement of the living conditions of the people when he shaped curricular contents with the consideration of regional geographical environments to serve more effectively the knowledge necessary for agricultural workers. He considered teacher training institutions for elementary education shameful; to improve their quality he considered stricter state control. He hoped that a strengthened economic perspective and a broadened knowledge of industry and trade to be taught in higher elementary schools would make education there more practice-oriented and would lead to the formation of an industrious middle class. Lukacs took decisive measures to promote Hungarian as the official language and, to this end, to make its teaching more effective in schools for students whose mother tongue was different. Similar considerations led him when raising the number of hours per week for the teaching of national subjects such as Hungarian literature, history and geography in ladies' colleges. The improvement of women's education was also his objective when giving a more pronounced structure to their art and physical education. He passed an important and detailed decree on the mature examination and prepared a proposal following a conference of experts he summoned to discuss the unified secondary school and the reform of this school type. His order codifying the principles and concrete tasks of school inspectorate included several measures influencing the whole of the education system. His fight against alcohol abuse and tuberculosis, carried on after his term in office as well, as a part of which he introduced social-hygienic contents into the public elementary schools' curriculum is almost unique in the history of Hungarian education. His steps promoting sciences and arts also justify the remembrance of his work.

Magyar Pedagógia, **102**. Number 1. 3–9. (2002)

Levelezési cím / Address for correspondence: Felkai László, H-1136 Budapest, Hollán Ernő u. 51.